

De lotgevallen van een 16e-eeuws zilveren maatemmer van de gemeente Weert

door John van Cauteren

Tot 1860 bevond zich in het bezit van de gemeente Weert een kostbare, zilveren emmer, met daarop gegraveerd het wapen van Philips van Montmorency, de laatste graaf van Horne en heer van Weert. Deze emmer, wellicht ooit een geschenk van Philips aan de gemeente, is waarschijnlijk bedoeld geweest als maatemmer (ijkemmer) bijv. voor het afmeten van koren. De emmer was in 1822 door de burgemeester overgedragen aan de raad. Daarvoor was hij bewaard door wethouder E. Janssens. Tijdens de gemeenteraadsvergadering van 27 januari 1860 besloot men deze emmer, waaraan toen geen speciale waarde voor de gemeente werd gehecht (!), te verkopen en de opbrengst (geschat op f 200,-) onder te brengen bij de post "toevallige baten". Al eerder nl. op 4 november 1838 en 27 januari 1846 had de raad tot verkoop van de emmer besloten, maar daar was het nooit toe gekomen.

Op 8 maart 1860 werd het gemeentebestuur gelast een datum voor de openbare veiling vast te stellen en hiervan in "eene of andere tijdschrift mededeling te doen". Deze mededeling verscheen op 11 augustus 1860 in de Maas- en Roerbode en luidde als volgt:

ADVERTENTIE; VERKOOP VAN EEN BELANGRIJK VOORWERP

Op Donderdag den 16 Augustus 1860, om middag zal van wege het gemeente Bestuur van Weert op het stadhuis aldaar worden overgegaan tot den openbare verkoop van een zilveren emmer, wegende nagenoeg twee Nederl. ponden (= 2 Kg), welke ter oorzaak van het daaraan verbonden geschiedkundig aandenken, als zijnde afkomstig van Philippe Montmorency, graaf van Horne, der aandacht van liefhebbers van oudheden in hoge mate waardig is.

In de raadsvergadering van 15 augustus, daags voor de verkoop, werden de voorwaarden waaronder de emmer verkocht zou worden vastgelegd. Na het voorlezen van die voorwaarden werd op 16 augustus ten gemeentehuize de zilveren emmer geveild. De inzet was bepaald op f 200,-. De eerste bieder bleek de Weerter pastoor-deken Herman Janssen te zijn, die de inzet met f 10,- verhoogde. Aangezien er geen andere bidders waren (de verwachte "liefhebbers van oudheden" waren blijkbaar niet komen opdagen) werd de emmer voor f 210,- verkocht aan de pastoor. Het proces-verbaal werd geregistreerd op 1 september, wat de pastoor nogmaals f 5,80 aan zegelrecht kostte. Zeer waarschijnlijk wilde de pastoor de emmer gaan gebruiken als wijwateremmer bij plechtige gelegenheden in de kerk.

Hiermee was deze zaak, dacht men bij de gemeente, afgedaan. Niets was echter minder waar: in januari 1879 ontving men een brief van mej. Janssen, wonende op de Houtmarkt in St. Truiden, met een rekening van f 10,50 voor tekeningen die haar broer, de Weerter kunstschilder J.J.F. Janssen, in opdracht van de gemeente van de bewuste emmer gemaakt zou hebben. Het gemeentebestuur betaalde deze rekening echter niet en stelde, dat Janssen de tekeningen op eigen initiatief had gemaakt. De gemeente zou hiervoor nooit opdracht hebben gegeven aangezien de emmer voor de gemeente geen enkel belang had.

Toen historici in onze eeuw geïnteresseerd raakten in de emmer deed men navraag bij de St. Martinuskerk. Daar bleek echter geen zilveren emmer aanwezig te zijn. Men vermoedde toen dat de emmer was verkocht en daarmee was de zaak afgedaan.

In de kollektie van de gemeentemusea Weert bevindt zich als bruikleen van de St. Martinuskerk een koperen emmer die een duidelijk profane herkomst heeft (afb. 1-2). De emmer, uit één stuk gegoten (met uitzondering van het hengel), imiteert duidelijk een houten, met ijzeren banden verstevigd exemplaar. Op voor- en achterzijde is op de emmer het wapen van Philips van Montmorency gegraveerd. De ornamenten op de emmer zijn duidelijk in renaissancestijl uitgevoerd. Met name de ramskoppen aan beide zijden komen bijv. regelmatig voor op 16e-eeuws Antwerps zilver. De emmer lijkt derhalve in Zuid-Nederland (Antwerpen?) te zijn gemaakt.

Bij recent onderzoek van de emmer is gebleken, dat deze oorspronkelijk geheel verzilverd is geweest. Op de onderzijde en in de dieper gelegen delen van de versiering is nog steeds zilver aanwezig, terwijl de rest door langdurig en intensief poetsen geheel is afgesleten. Ware het niet dat het materiaal verschillend was dan zouden we geneigd zijn te veronderstellen dat dit de in 1860 verkochte emmer van de gemeente Weert moet zijn. Dit is echter onmogelijk: de officiële stukken uit 1860 geven namelijk aan dat de oorspronkelijke emmer 1.850 gram woog en van zilver was gemaakt. Materiaal en gewicht waren vastgesteld door de controleur van de waarborg te Roermond, dhr. Vrijdag. De emmer uit de gemeentemusea weegt echter 2.250 gram, een verschil van 400 gram en is van messing gemaakt. Op de emmer is de zogenaamde trembleersteek mee afgegoten. Dit merktken, dat werd aangebracht tijdens de zilverkeuring, kan alleen op een zilveren voorwerp voorkomen en nooit op een koperen.

De oplossing van dit probleem luidt, dat de kerk de zilveren emmer heeft verkocht aan liefhebbers van oudheden, maar vóór de verkoop de emmer exact heeft laten afgieten in koper, en vervolgens verzilveren. Zodoende leek het of de zilveren emmer nog aanwezig was². Iets dergelijks heeft men ook gedaan bij een aantal andere verkochte objecten: een koperen beeldje van Martinus en de bedelaar afkomstig van de doopvont (15e eeuw)³ en twee 15e-

Afb. 1-2: IJkemmer, gegoten messing met resten van verzilvering, 19e eeuw (afgiet-sel van een 16e-eeuws zilveren origineel) 17.5 cm. hoog.

eeuwse kandelaren⁴. De verblijfplaats van de originele emmer is onbekend. Hopelijk zal hij ooit nog eens opduiken.

Alhoewel de originele emmer op jammerlijke wijze tweemaal werd verkwanseld en dus voor Weert verloren ging, is dankzij het nauwkeurig afgietsel, de vorm van de unieke emmer, waar verder geen vergelijkbaar exemplaar van bekend is, in ieder geval bewaard gebleven.

Bron:

Gemeentearchief Weert, Nieuw archief inv. nrs. 309 en 255.

Met dank aan dhr. E. Werz te Weert (kunstwerkplaatsen Esser) voor zijn vaktechnische en historische informatie.

Noten:

1. Zie de tent. cat. zilver uit de gouden eeuw van Antwerpen, Antwerpen 1989, p. 37 afb. 14, p. 39 afb. 18a, p. 40 afb. 19, p. 46 afb. 26, p. 47 afb. 28, cat. nr. 13, 24, 35, 39, 40 en 48.
2. Nagegoten ijkkan (XIX) naar een verdwenen zilveren (XVIB) met wapen de Montmorency; Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst VIII De provincie Limburg, Den Haag 1926, p. 546.
3. Zie H. Haenen, Sint Martinuskerk Weert, Weert 1980, p. 23-25
4. Kandelaars: gegoten; een paar nagietsels (1885) naar (verdwenen) XVe eeuwse.
Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst VIII De provincie Limburg, Den Haag 1926, p. 546.